

Oponentský posudek na práci

Jana Krčmářová, Zapomínání tradičního zemědělského vědění v modernizaci. Interdisciplinární historická rekonstrukce českého lesozemědělství

FHS UK Praha, Disertační práce, Praha 2015, 215 str. včetně příloh

Disertační práce Jany Krčmářové si předsevzala nelehký, ale obdivuhodný cíl. Na základě řady vědních disciplín popsat, vysvětlit a interpretovat relikty archaického zemědělského systému, které nazývá lesozemědělství. Jako vědní rámec svoji práce volila autorka znalosti z oboru filozofie, archeologie, historické geografie a vegetační ekologie. Takový záběr je obdivuhodný, ale přináší i jistá úskalí. Ta se skrývají v autorčině nerovnoměrných znalostech jednotlivých oborů, jak později ukázu.

Nejprve k celkovému charakteru práce. Začnu rozsahem textu. Chápu, že na humanitních fakultách je obvykle ceněn jeho rozsah. Autorka na řadě míst opakuje několikrát (vždy trochu jinými slovy) celé dlouhé pasáže. Jsem toho názoru, že práci by prospělo zkrácení textu cca o 30-40 stránek, přičemž na kvalitě by jí nebylo. Odborná úroveň předložené práce, stavba argumentů a vyvozování závěrů je totiž, odhlédneme-li od nerovnoměrné znalosti různých oborů, na vysoké úrovni. Ústředním pojmem autorčiny práce je lesozemědělství. Nové slovo, které zní nelibě, je však nutným prostředkem vyjádření ústředního tématu práce, kterým je identifikace a interpretace reliktních antropických vegetačních společenstev, které z kontextu naší živé kultury již téměř vymizely. Musejí být tak znova pojmenovány a vytaženy ze šedi historických a archeologických dat a pramenů a rekonstruovány. To udělala autorka dobře a věrohodně, byť celkový dojem silně kazí nízká znalost právě krajinná archeologie, ke které se autorka několikrát v teoretické i praktické rovině proklamativně vztahuje.

Jako příklad chabé znalosti uvádím, že B. Schiffer není ekologický antropolog (dokonce i s ním spolu uváděný Miller, s. 12), ale archeolog, dokonce zakladatel proslulé školy behaviorální archeologie, přičemž právě on nejvíce na konci osmdesátých let oslovil nastupující českou generaci krajinných a environmentálních archeologů, včetně autora oponentského posudku. Na obranu autorky však budiž řečeno, že archeologie je v anglosaských zemích obvykle brána jako součást antropologie, takže zase tak velká chyba to není. Mimochodem část práce, zasvěcená Timu Ingoldovi, Michaelu Schifferovi a ostatním teoretickým archeologům patří mezi velmi zdařilé pasáže. Rozbor idejí je brilantní a patří mezi nejlepší části dizertace. Ukazuje jasně ostrý střih mezi tradiční a moderní společností a způsoby odkrývání koexistujících archaických rovin lidského jednání v krajině. Pěkné.

Zdařilá je i práce s historickými daty. Klíčová je určitě část, analyzující Stabílí katastrof, kde autorka odhalila téměř neviditelnou rovinu lesozemědělství, antropického ekosystému, který byl na našem území díky mimořádně vyspělému „schwarzenberskému“ průmyslovému lesnictví téměř vyhuben. Jana Krčmářová zřetelně ukázala, že základním nástrojem práce může být mnohorozměrná analýza dat, která je schopna odhalit a kvantifikovat málo viditelné nebo těžko uchopitelné struktury (str. 106 a následující). Analýza velkého souboru dat touto metodou přinesla autorce velmi pěkný výsledek, který je z mého hlediska mimořádně atraktivní (s. 110). Cituji: “Shrneme-li výše uvedené, lze říci, že obce v úrodnějších oblastech hustě obydlených obyvatelstvem převážně české jazykové skupiny bylo možno charakterizovat současným výskytem vyvinuté zástavby a cest a relativně větším plošným zastoupením polí bez i se stromy, sady, pastvinami se stromy a dále nízkokmenným lesem, zeleninovými zahradami a listnatým

lesem. S těmito oblastmi se naopak nevázály kategorie jehličnatého lesa. V poněkud méně úrodných oblastech s vysokou hustotou obyvatelstva a to buď pouze české jazykové či smíšeně české i německé jazykové skupiny byly obce charakteristické relativně méně vyvinutou zástavbou a dopravní infrastrukturou a relativně vyšším podílem luk, pastvin a vodních ploch. Obce ve výše položených krajinách s méně úrodnou zemědělskou půdou, s menší hustotou obyvatelstva převážně německé jazykové skupiny se vyznačovaly relativně větším plošným zastoupením jehličnatého lesa (na úkor polí, sadů, listnatého lesa, pastvin a luk) a vyšším relativním zastoupením stromových luk a stromových pastvin.“ Podle mých znalostí je autorka první, která tento jev v české literatuře uvádí a to v kvantifikovaném stylu, za což jí patří dík a uznání.

Za co jí však uznání nepatří, je zmíněná nízká úroveň soudobých znalostí environmentální archeologie o vývoji krajiny a archaickém lese zvláště, kdy se text bezúspěšně ohlíží do poněkud starší minulosti než je časová rovina Stablního katastru (s. 118). Ukázu to na příkladu sledování stop archaického lesního hospodářství. Autorka bohužel nezná práci H.-J. Küstera 1996, *Geschichte der Landschaft im Mitteleuropa*, kde by se o archaickém využívání lesa mnoho dozvěděla nebo četné práce Petera Poschloda, shrnuté v jeho nové knize *Geschichte der Kulturlandschaft*. Chybí však znalost i českých autorů, především studií D. Dreslerové, *Les v pravěké krajině II.* (Archeologické rozhledy 2012) a jejích starších děl nebo prací M. Hejcmana, například jeho studie o letnině (Hejzman et al. 2014, *Nutritive value of winter-collected annual twigs of main European woody species, mistletoe and ivy and its possible consequences for winter foddering of livestock in prehistory* v časopise *Holocene*), případně chybí i některé studie oponentovy, týkající se například vývoje lesa v neolitu (2004, *BAR Int. Series*). Pokud by si tyto studie autorka přečetla, určitě by tím svoji práci výrazně vylepšila a nenapsala by, že: „zda se v Čechách vyskytovala pastva v lese, která je dle současných odborníků na lesozemědělství považována za jeho nejčastější formu, není jednoduché říci.“ Ano, vyskytovala se, je třeba si to ale přečíst.

Jiná slabina se skrývá v autorčině chabé znalosti krajinné a teoretické archeologie, byť s touto rovinou často ve své dizertaci operuje (s. 134). Jde „archeologickou pamět“ nebo i o samotnou definici krajiny. Je milé, že autorka zná můj a Brůnův text z roku 1994 o paměti krajiny (byť její citace působí povinně až vycpávkově). Její definice krajiny je však v ostrém kontrastu s její oprávněnou oblibou a mě sympatickou oblibou Tima Ingolda. Je až inženýrsky naivní, založená myslím na práci Formana a Godrona (s. 23, poznámka 12). Pokud by autorka chtěla definici krajiny blízkou její inklinaci k antropologicko-filozofické rovině, mohla (a může) sáhnout po definici sobě daleko ideově bližší (např. Beneš – Zvelebil 1999, *Historical interactive landscape in the hearth of Europe: A case of Bohemia*, in: *J.Ucko - R.Layton (eds.), Archaeology and anthropology of landscape*. Routledge. London - New York, 73-93.).

Velmi pěkná je také komplexní analýza Velkého Uhřínova. K tomu naopak musíme pográtulovat, jde o detailní anatomii krajinného prostoru marginální české krajiny, dovedenou k dokonalosti. Ale zase, a snad jako, doufejme, důsledek rychlého dokončování textu, se setkáváme s neznalostí i jiných disciplín, které se k oblasti vztahují: „přý tu před 400 lety byly celé rozlehlé pralesy....bývali tu asi vlci a medvědi, ale o těch se dočteme jen v místních pověstech (s. 157)“. Za prvé, existuje bohatá paleoekologická literatura, vycházející z pyloanalytiky, které do velikých detailů rekonstruuje vývoj lokální flóry (např. práce H. Svobodové, V. Jankovské, P. Pokorného, P. Kuneše atd.), za druhé je tu literatura

archeozoologická, která, přesně uvádí, jak se jevila v holocénu i v historických dobách česká fauna (práce L. Peškeho, Z. Kratochvíla, R. Kyselého, L. Kovačikové apod.).

Dále jen pár poznámek (přehled jednotlivých výhrad by byl rozsáhlý):

- S. 23: Vojen Ložek naopak není archeolog, ale paleoekolog,
- S. 23: člověk před neolitem nebyl nerozlišitelnou součástí přírody, to je zastaralý koncept, navíc počátky zemědělství jsou o mnoho starší,
- S. 24: nástup zemědělství je v pylovém záznamu zcela nerozlišitelný,
- S. 41: k počátkům zemědělství by bylo dobré si najít nějakou soudobou literaturu (G. Barker 2006, Bellwood 2005, nebo se podívat na studie D. Fullera. Ve světle těchto prací to bylo v oblasti Předního východu a už o dosti dříve. Víte kdy?
- S. 53: ekosystém stromové savany v Čechách?
- S. 54: Beranová – Kubačák 2010 je sekundární literatura, přebírající bez znalostí environmentální archeologie zastaralá paradigmat. O chovu dobytka viz soudobou archeozoologickou literaturu,

Otázky:

1. Členění paměti na archeologickou a sociální je zajímavé, ale jde o dost umělý konstrukt. Paměť je zřejmě univerzální fenomén, ale je hierarchizovaná podle časových rytmů (viz M. E. Smith, Braudel's temporal rhythms and chronology theory in archaeology). Co si o tom autorka myslí?
2. Ložek považuje ekologii člověka za víceméně stabilní od neolitu až do konce feudalismu. Fakt si to myslíte?
3. S. 39: „Lovci a sběrači jsou pasivními uživateli, kteří s minimem vkládané energie sledují zdroje rostlinné a zvířecí biomasy, zatímco zemědělci vkládají relativně větší množství energie své práce do „kolonizace“ a proměny přírodních společenstev“ Současné studie to vidí jinak. Jak to vidíte vy?
4. S. 57: „Data se v Čechách neshromačují ani pro lesy, resp. jiné plochy se stromy, které by bylo možno kategorizovat jako národní kulturní bohatství či které se vyznačují nějakým historicky cenným způsobem obhospodařování“ (to je neznalost, viz práce J. Rolečka, J. Nováka, M. Svobody). Můžete to vysvětlit?
5. S. 46: stará sídelní oblast je vymezena chabě. Jak je to správně? Znáte práci Z. Smetánky v Dějinách hmotné kultury? (Případně práce Z. Zemličky či J. Klápště?)

Na závěr bych chtěl připomenout, že moje kritické poznámky nijak nesnižují vysokou úroveň **jádra** autorčiny práce a jsou míněny jako podněty pro hlubší revizi textu, jehož vydání by bylo žádoucí.

Celkově hodnotím práci jako zdařilou a přínosnou a doporučuji ji k obhajobě.

V Českých Budějovicích dne 4. 6. 2015

Jaromír Beneš

